

Friedrich Meinecke

Obecně o národu, národním státu a světoobčanství*

Kdo chce něco říci o vzniku myšlenky národního státu v Německu, musí si nejprve utvořit jasnou představu o podstatě národa a národního státu a o vzájemném vztahu těchto pojmů.

Co v rámci univerzálních dějin lidstva od sebe jednotlivé národy odděluje? Odpovědět lze jen tak, že neexistuje žádná formule, která by poskytovala nějaká obecně platná pravidla. Národy, to je snad zřejmě na první pohled, jsou velké, mocné pospolitosti života, které vznikly v průběhu dlouhého dějinného vývoje a které procházely neustálým vývojem a změnou, takže proměnlivá je i podstata národa. Společně sídlí, společný původ, nebo přesněji řečeno – jelikož už neexistují žádné v antropologickém smyslu rasové čisté národy – společná či podobná pokrevní pouta, společný jazyk, společný duchovní život, společný státní svaz nebo federace více rovnocenných států – to vše mohou být důležité a podstatné základy či znaky národa, čímž však není řečeno, že by každý národ, aby mohl být národem, musel mít všechny tyto znaky zároveň. Nutně však musí obsahovat určité přirozené jádro, které vzniklo na základě kmenový svaz v národ a co základem může vyrůst to, co teprve pozvedá kmenový svaz v národ a co mu dovoluje splýnout s cizími kmeny a prvky: jedinečná a obsázná duchovní pospolitost a její více či méně jasně uvědomění. Jak ale vzniká tato vyšší pospolitost a co je jejím obsahem, to se nedozvíme z žádného obecného zákona vzešlého ze zkušenosti, nýbrž pouze ze

* Přeloženo z německého originálu *Weltbürgertum und Nationalstaat*. R. Oldenbourg Verlag, München 1962, kap. 1, s. 9–22. Copyright © R. Oldenbourg Verlag, München 1962. První vydání München 1908 (R. Oldenbourg Verlag). Vydáno se svolením Oldenbourg Wissenschaftsverlag.

zkoumání jednotlivého konkrétního případu. I kdyby tu měly vládnout obecné zákony, stejně jsou naší zkušenosti nepřístupné. Tu a tam si sice myslíme, že jsme pochytili něco málo ne-li z obecných zákonů, pak alespoň z obecných tendencí a že zaznamenáváme podobné základní rysy a vývojové stupně všech národů, nebo alespoň mnoha z nich, ale při přesnějším zkoumání zjišťujeme, že každý národ má opět zcela individuální a osobitou stránku. A pokouší-li se obecná společenská věda co nejlépe vystihnout, co je pro podstatu národů typické a obecné, bude to vlastního historika více nutit k tomu, aby co nejvěrněji a co nejpřesněji sledoval osobité rysy jednotlivého národa. O to usilují i naše studie, ale aby mohly svému úkolu dosáhnout, musejí se alespoň sumárně orientovat v tom, jaké obecné typy a tendence lze u podstaty a formování národa rozlišit.

Nebudeme zde k národům přihlížet v prvních počátcích jejich vzniku, které zpravidla, jak jsme již naznačili, souvisejí se srůstáním menších kmenů a svazů, nýbrž v jejich pokročilejším stadiu. Prvním předpokladem vzniku národa je získání pevné územní základny, „vlasti“. Existují jisté i kočovné a územně roztroušené národy, ale ze zkušenosti víme, že pevnější soudržnost a bohatší obsah byly s to získat a udržet si jen takové národy, které měly po delší dobu trvalé sídlo, vlast. Jestliže se tedy ptáme, z jakých kořenů tento bohatší obsah vyrůstá, budeme muset ihned vytvořit dvě velké skupiny. Navzdory všem výhradám, které je třeba ihned přičinit, budeme moci národy rozdělit na kulturní národy a státní národy, na ty, jejichž základem je především společně zakoušená kultura, a na ty, jejichž základem je především sjednocující síla společných politických dějin a ústavy. Společný jazyk, společná literatura a společné náboženství jsou nejdůležitějšími a nejtěžšími kulturními statky, které vytvářejí kulturní národ a udržují jeho soudržnost. O starých obecných helénských jazycích říká jeden z jejich nejlepších znalců: „Nemají vůbec nic společného se státem, nýbrž jsou považovány jen za literaturu.“¹ Jiným příkladem je obecná iršina, která byla rovněž vytvořena a rozvíjena zcela nepolitickou cestou, skupinou básníků a vypravěčů. Čemější jsou však přece jen případy, kdy vznik společného jazyka a literatury podpořily, ne-li přímo vyvolaly státní pospolitost a politické vlivy. Úzká je často také souvislost náboženství, státu a státní příslušnosti. Zejména u ně-

¹ *Die Kultur der Gegenwart. Die griechische und lateinische Literatur und Sprache* (1905/1907), s. 300.

kdejších státních národů, které svůj stát ztratily snad již před staletími a nyní o něj znovu usilují, je zcela zjevná jejich snaha najít pevnou oporu ve svém národním náboženství a v církvi. Také tento případ nasvědčuje tomu, že kulturní národ může být zároveň národem státním, takže se často neví, co jej silněji drží pohromadě, zda politické pouto, nebo pouto nábožensko-církevní. Jestliže tedy nemůžeme navzájem přisné a čistě oddělovat kulturní a státní národy zevnitř, nemůžeme je oddělovat ani zvnějšku. Neboť uvnitř skutečného státního národa mohou žít – jak ukazuje příklad Švýcarska – příslušníci různých kulturních národů; a v rámci kulturního národa zase může vzniknout více státních národů – jak ukazuje případ velkého německého národa. To znamená, že obyvatelé států, kteří projevují silný politický smysl pro svou osobitost, a kteří se tak stávají národem, chtějí být často národem také příslušníky onoho většího, obsáhlejšího kulturního národa.

Může zde tedy jít o chtění nebo nechtění a o silnější nebo slabší uvědomění. Tím se dostáváme snad k nejdůležitějšímu momentu, který nám umožní – alespoň zhruba – rozlišit různé tendence vzniku národů. Bylo sice přímo řečeno: národ je tím, čím chce být lid. „L'existence d'une nation est un plébiscite de tous les jours.“ („Existence národa je... každodenní plebiscit...“)² Ale přestaly se snad u Aljasana, který chtěl být před rokem 1870 příslušníkem francouzského státního národa, a zároveň i národa kulturního, projevovat hluboké stopy německého kulturního národa, v němž měl své kořeny? Nosil jej v sobě děle, než si možná přál, a patřil k němu – z historického pohledu – ještě i tehdy, když už k němu patřit nechtěl. A přece onen Renanův výrok, který své ostří zaměřuje právě i proti německému nároku na Alsasko, neztrácí na pravdivosti, jestliže ho správně omezíme a vztáhneme k jeho historickým předpokladům. Zrodil se z ducha roku 1789, z myšlenky sebeurčení a svrchovanosti národa, tj. státního národa, který chce sám utvářet svou politickou ústavu a sám řídit své politické zájmy. Vůle národa se tedy zmocnila nejprve francouzského a pak v 19. století také německého a italského národa a vedla k novému uspořádání velkých státních národů na kontinentě. Avšak těmto novějším časům, v nichž tak mocně propukla vůle ustavit státní národ, předcházely časy, v nichž se národní vůle ještě neozýva-

² Renan, E.: *Que s'est-ce qu'une nation?* (1882), s. 27. Citováno podle českého překladu v této knize.

la tak vědomě a určité, v nichž nemohla být řeč o žádném národním sebeurčení v plném slova smyslu, a v nichž už přesto byli Francouzi a Angličané státním a zároveň kulturním národem, Němci a Italové alespoň národem kulturním. A tím narážíme na hlavní přeryv ve vývoji novodobých velkých národů, a to jak státních, tak i kulturních. Můžeme odlišit ranější období, v němž existence a růst národů byl vcelku vegetativnější a neosobnější, a období pozdější, v němž se probouzí vědomá vůle národa, v němž se sám národ – byť by to bylo jen prostřednictvím hlasu svých vůdců – cítí jako velká osobnost, jako velká dějinná jednotka a domáhá se podstatného znaku a práva rozvinuté osobnosti, totiž sebeurčení. Vždy však jde přitom o pozvolnou změnu, nikoli o změnu radikální. Také v dobách oné vegetativnější a skrytější existence národů nechyběly jednotlivé okamžiky, kdy pozvedaly zrak, kdy myslely a promlouvaly hlasem jednotlivých duchovních vůdců, kdy jednaly prostřednictvím velkých společných manifestací a aktů vůle. A onen dřívější způsob klidnějšího, nevědomého života právě tak neustává ani v dobách bdělých národních osobností. Vše nové, oč usiluje vědomá vůle národů, tj. její národně citící vlády, strany a vůdci, jen znovu navazuje na to a jen pokračuje v tom, co už dříve tiše vyklíčilo, co pomalu prorazilo zezdola nahoru.

A přece je pozvolný posun tak velký, že jak státní, tak i kulturní národy můžeme rozdělit na národy staršího a národy mladšího typu.

Neboť pokud jde předně o státní národy, nejsou vytvářeny jen potřebou sebeurčení, nýbrž také neokázalou prací státu a politickým soužitím v témtž státním svazku, tedy pomalým, po staletí trvajícím růstem. Nemůžeme stanovit okamžik jejich zrodu; můžeme jen říci, že tady, kde existuje čilý, trvalý politický smysl pro celek, který působí jak uvnitř státu, tak navenek, se jeho obyvateľstvo stalo státním národem a stát se stal národním státem. Může se, jak dokládá příklad Anglie a Francie za *ancien régime*, zároveň opírat o velký kulturní národ a zahrnout celou jeho hlavní část, může se však také vyvinout z některých částí většího kulturního národa ve specifický státní národ, jak ukazuje – v té době už alespoň v počátcích – příklad Pruska. Rozhodující je, že tím, co z velké části bezděčně vytváří státní národy a národní státy tohoto staršího typu, je ono shora řízené – ať už absolutistické, ať už aristokraticko-parlamentární – utváření státu. Národní stát tohoto staršího období je ovšem jako takový přirozeně něčím krajně nedokonalým. Celý neobyčejně zméněný a rozříštěný svět *ancien régime*, celý systém regionálních, místních a společen-

ských institucí se brání nacionalizaci seshora. Vrchnostenská síly a korporace ve velké míře rozkládají a pohlcují veřejného ducha: idea celku ožívá jen v rozličných zlomech. Velké mocenské státy se už sice samy staly silnou, autonomní osobností, ale tam, kde už za nimi stojí státní národ, projevuje spíše ochotu k dobrovolnému následování, než aby sám k něčemu nabádal.

Pokud však jde o kulturní národ tohoto staršího období, projevuje se jeho vegetativní povaha právě již v tom, že sám neobsahuje touhu stát se státním národem a vytvořit nějaký, jeho samého zahrnující národní stát. Mohl se spokojit se svou existencí pouhého kulturního národa spíše než doba, která hledala pokud možno silné formy a způsoby, jimiž se měla projevat osobnost národa. Osobnost představuje nejen co možná největší autonomii, nýbrž také co možná největší autarkii a harmonickou jednotu a rozvoj všech vnitřních sil a vloh. Odhlédněme však nejprve od této přece jen ideální a zobecněné představu národní osobnosti; myslíme jen na reálné síly, z nichž se skládá, na množství jednotlivých osobností, které ji tvoří, a na to, co je jednotlivým vůlím společné. Jestliže v nich již prociťlo plně vědomí velké národní pospolitosti a vystupňovalo se v intenzivní touhu po ní, pak se tato touha podobá záplavě, která proniká všude a naplňuje vše, co naplnit může, která není spokojena, dokud není nacionalizováno vše, co může nacionalizováno být může. Tento postup je v zásadě velkolepým rozšířením individuální osobnosti a oblasti jejího života. Člověk potřebuje pospolitosť jednak proto, aby se jí dal věst, jednak proto, aby do ní samotné vnesl to, co v něm žije; a čím je on sám autonomnější a individuálnější, tím dále a odvažněji šíří to, co na něj má působit a v čem se chce uplatnit, tím bohatší obsah, tím výraznější objevy získávají tyto oblasti života. A ze všech větších oblastí života, do nichž se chce věnit, snad ani jediná nepromlouvá k celému člověku tak bezprostředně, nevede ho tak silně, tak věrně nevyjadřuje celou jeho přírodně-duchovní podstatu, není nebo nemůže být natolik „živým a vědomým organismem“ (makroanthropos) či potenciálním individuem, jako právě národ.

Není tedy náhoda, že éře moderní myšlenky národa bezprostředně předchází éra individualistických hnutí za svobodu. Národ takřka sál krev svobodných osobností, aby se sám pozvedl v osobnost. Přitom vůbec nesešlo na tom, že tento moderní individualismus byl sám o sobě rozštěpený tím, že jedna jeho větev, vzešlá z přirozeného práva a zaměřená demokraticky, usilovala o zrovnoprávnění všech, jeho

druhá větev pak, v aristokratickém duchu, usilovala o osvobození a lepší postavení těch nejlepších. Neboť demokratický individualismus mohl bez problémů užívat ideu národa jako prostředek k potírání všeho, co narušovalo sociální rovnost, a aristokratickému individualismu zase skýtala možnost cítit zde pro jednu s masami, vytušit síly, které v nich dřímají, a obsáhnout ne-li sám lid, pak alespoň ideální obraz lidu. A až už to učinil, či nikoli, všechno, co stvořila svobodná tvůrčí osobnost, přece jen prospělo skutečnému národu tím, že se jeho celkový život stal bohatším, osobitějším a individuálnějším.

Oba směry individualismu tedy mohly mít národotvorný účinek. Větší aktivité individuí pak právě odpovídala větší aktivita národa, a nejakivnější formou moderní myšlenky národa se stala moderní myšlenka národního státu. Starší národní státy Francie a Anglie se omladily a odstranily, první rychle a nadšeně, druhý pomalu a rozvážně, ony síly, které dosud stály v cestě hlubšímu sjednocení národa a státu. Zcela nové národní státy vrostly z národů, které po stáletí zvskvěvaly jako národy kulturní. Poznání, jež je stěžejní pro veškeré naše myšlení i pro naši starost o stát a ospravedlňuje je, totiž že stát je ideální, nadindividuální celistvá osobnost, mohlo být plně dosaženo teprve tehdy, když byly do státu vnášeny smysl pro pospolitosť a energie jednotlivých občanů a proměnily jej ve stát národní.

A protože je podstatou moderního národního státu co největší aktivita národa, který ho tvoří, neznamená jeho vnější vytvoření a udržení ještě zdaleka vyřešení problému. Je tím pouze jakoby vytvořena vnější hradba moci, z níž národ jakožto státní národ sebevědomně a připraveně pohlíží do světa a uvnitř níž se snaží zlepšit svůj duchovní a společenský život a zároveň ho harmonizovat. Tím však i do národa jakožto kulturního národa proniká nový rys, větší aktivita, vědomější práce na sobě samém. Ta podněcuje i takové národy, které jsou ještě dřízeny na stupni kulturního národa, a dotýká se zejména těch částí národů, které jsou odděleny od své politicky sjednocené hlavní části a mohou s ní tvořit jen kulturní pospolitosť. Všude je ideálem nezlozmná národní pospolitosť života ve všech podstatných clech existence. Je to nekonečný úkol, neboť s prostředky jeho řešení současně narůstají i obtíže. S tím, jak sílí národ, současně sílí i všechny životní oblasti uvnitř národa. V národě se tedy také prohlubují již existující duchovní, politické a společenské protiklady a přistupují k nim protiklady nové, neboť všechny strany a skupiny nyní využívají aktivnějších individuálních sil v národě. Ano, i v národě samém se vzájemně střetávají různá pojetí národa, různé

směry, z nichž každý tvrdí, že jedině on skutečně a řádně reprezentuje národ. A tento jev, že se jedna část národa otevřeně a hodnotově pokládá za jádro a podstatu celého národa, má dokonce svůj základ v samé podstatě národního života, protože je v prvé řadě práce vždy rovnoměrně určována aktivnějšími a mocnějšími prvky, a nikdy celou pasivní masou, a protože ideální obraz národa je zároveň vždy odrazem toho, co se ozývá v jednotlivých duších. Národ je tedy v jistém smyslu od přirozenosti vždy *pars pro toto*, přičemž ovšem může postrádat celek právě tak málo, jako může hlava postrádat tělo.

...
Rozlišili jsme tedy kulturní národy a státní národy, národní státy v politickém smyslu a národní státy v národnokulturním smyslu, a v rámci národních států v politickém smyslu a dále také v rámci státních a kulturních národů jsme pak rozlišili národy staršího a modernějšího typu. Vždy jsme si přitom zároveň vysvětlili, že v dějinné skutečnosti tyto různé typy vzájemně přecházejí jeden v druhý. Převážně jsme však doposud uvažovali o národech a národních státech o sobě a o jejich vlastních imanentních vlastnostech a čledech. Takový způsob pohledu však ještě nestačí. Neboť národy a národní státy nejsou – jak jsme již naznačili výše – právě jen exempláře určitých druhů, které se zachovaly zčásti čisté a zčásti navzájem promísené, nýbrž mají zároveň, jako všechny dějinné útvary, vysoký stupeň jedinečnosti. Ovšem jedinečnosti nikoli v tom smyslu, jaký mělo dlouho na mysli pojetí dějin ovlivněné romantismem, podle něhož vše, co je pro národ specifické, je třeba vyzozovat výlučně z jeho vlastního imanentního národního ducha, nýbrž v tom smyslu, že se podstata národa, stejně jako podstata jednotlivých osobností, utváří také na základě třenic a výměny názorů se sousedy. Kontakty národů a národních států tak mohou velmi hluboce spoluročovat vývoj jednotlivých národů. A už jednotlivý dějinný okamžik, jednotlivá velká událost v životě národů může dát vlastním životu jednotlivého národa i jednotlivého národního státu určitý směr, který se z jeho dosavadních vývojových tendencí nedal v žádném případě s jistotou předpovědět. I těmto vlivům, které přicházejí zvnějšku, lze zajisté stanovit určité hranice, hranice dané osobitostí národa, a skutečně obrodit národ a přetvořit jej snad může jen to, co se v něm setkává s určitým zárodkem, který v něm už dřímá.

...
Co jsou však takovéto vnější vlivy jiného než vzájemné akty pospolitého života národů a států, který zase obsahuje své kauzální sou-

vislosti? Hranice takových vyšších pospolitostí, které sjednocují více národů a států, jsou ovšem tak vágní a neurčité (stejně jako vnitřní uspořádání těchto pospolitostí samých), že se v historickém výzkumu vytvořil charakteristický jazykový zvyk stavět proti světu nacionálna a samostatných států hned svět univerzálna, a to dále vedlo k pojetí, podle něhož jsou celé světové dějiny vlastně velkými jedinečným procesem, nesmírným prolínáním a protínáním národního a univerzálného vývoje.

...

Přeložila Alena Bakašová